

PENSAMENT MÀGIC I RELIGIÓ

SI DEFINIM LA RELIGIÓ COM UN LLENGUATGE SIMBÒLIC ÉS PERQUÈ LA RELIGIÓ ÉS, ABANS QUE RES, UNA FORMA DE COMUNICACIÓ, UNA FORMA DE CREACIÓ I TRANSMISSIÓ DE SIGNIFICATS. ELS HUMANS HEM INVENTAT LES RELIGIONS PER COMUNICAR-NOS AMB EL MÓN SOBRENATURAL, ON HABITEN PERSONATGES EXTRAORDINARIS I RECURRENTS AL LLARG DE LA HISTÒRIA DE LA CULTURA, QUE SÓN ELS DÉUS

CARLES SALAZAR

Antropòleg, director del grup de recerca Cultura i evolució de l'ICA

La idea segons la qual la religió és una forma de comunicació amb els habitants del món sobrenatural havia estat utilitzada tradicionalment per diferenciar la religió d'altres tipus de creences similars, especialment aquelles que anomenem creences màgiques. Els evolucionistes, amb Frazer al capdavant, argumentaven aquesta distinció.

En la història imaginària de modes de pensament que hom defensava aleshores, la religió com a forma de comunicació amb els déus venia a substituir la màgia, que no era res més que l'intent fallit de manipular les lleis de la naturalesa mitjançant una aplicació equivocada del principi d'associació d'idees. «Avui m'he posat una camisa blanca i he comprat un número de la loteria que ha sortit premiat. Això significa que el blanc és el meu color de la

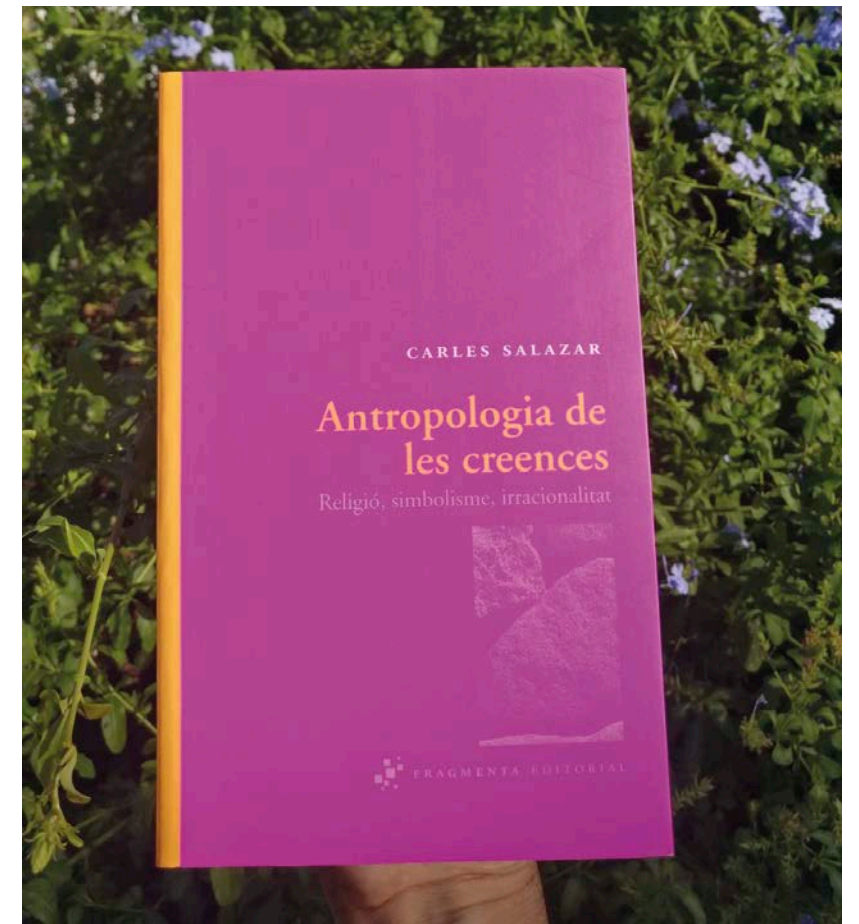
sort. Cada cop que passi per una situació d'incertesa, em posaré una camisa d'aquest mateix color i de ben segur que les coses m'aniran bé.» Des que va quedar demostrada la ineficàcia d'aquest raonament tan ingenu i obtús, els humans haurien arribat a la conclusió que les seves pròpies accions són insuficients per produir el que desitgen. Són insuficients perquè hi ha una tercera força, un tercer subjecte, més o menys totpoderós, que és qui al capdavant decideix el que ha de passar. En conseqüència, cal sol·licitar a aquest subjecte el que volem que faci. Apareix així el concepte de déu i, amb ell, el de pregària. Així apareix la religió pròpiament dita. Heus ací l'origen de la naturalesa simbòlica i comunicativa de tot acte religiós.

Doncs bé, ara ha arribat el moment de centrar la nostra atenció en aquell mode de pensament que suposadament hauria precedit la religió, el

mode de pensament màgic. Molt sovint els antropòlegs parlem de creences màgico-religioses com si no hi hagués una diferència clara entre una cosa i l'altra, com si màgia i religió fossin simplement les dues cares d'una mateixa moneda. En l'esquema clàssic que acabo d'exposar, tanmateix, la distinció entre màgia i religió està fora de tot dubte. Segons Frazer, només la religió postulava l'existència d'éssers sobrenaturals. La màgia, en canvi, era simplement una mena de protociència, resultat de voler controlar la producció dels fenòmens naturals a partir d'un coneixement erroni de les lleis que en determinen la producció —la suposada validesa gairebé universal del principi de l'associació d'idees. (No podia ser d'una altra manera, pensava Frazer, atès que si aquest coneixement no fos erroni ja no ens trobaríem davant de la màgia, sinó davant de la ciència, que és l'única forma de coneixement veritable sobre la realitat.)

Frazer, a més, va establir una distinció entre dues classes de màgia segons la manera com té lloc l'associació d'idees, una distinció que al lector de ben segur que li resultarà força familiar. Va anomenar *màgia contagiosa* aquella que parteix del principi segons el qual dos objectes que han estat en contacte es continuen influent l'un a l'altre, de manera que el que li passi a un repercutirà en l'altre. Per exemple, en determinats llocs d'Europa, hom creia que si algú perdia una dent i aquesta era mossegada per un animal determinat, a la persona que havia perdut la dent n'hi creixeria una altra com la d'aquest animal. El segon tipus de màgia que va identificar Frazer era la *màgia homeopàtica*, basada en la creença que el que li passa a un objecte repercuteix en un altre objecte que s'hi assembla. La màgia homeopàtica ens apareix en aquells coneixements rituals de màgia negra en els quals hom clava agulles a una imatge d'una persona que vol perjudicar amb la intenció que aquesta persona senti el dolor corresponent en el lloc de la imatge on han estat clavades les agulles. [...] L'associació d'idees que es deriva de la màgia contagiosa es basa en la contigüitat, mentre que la que es deriva de la màgia homeopàtica es basa en la similitud.

La metàfora i la metonímia són, efectivament, els mecanismes universals dels llenguatges simbòlics. Però és bastant improbable que les creences màgiques es basin simplement en

ÉS BASTANT IMPROBABLE QUE LES CREENCES MÀGIQUES ES BASIN SIMPLEMENT EN UNA CONFUSIÓ TAN GROLLERA COM LA QUE ES PRODUÏX ENTRE LLENGUATGE I REALITAT

una confusió tan grollera entre llenguatge i realitat. [...] El que ens cal és diferenciar clarament les creences màgiques de les creences simplement equivocades. Una creença màgica és la creença en l'existència d'una determinada causalitat sobrenatural que explica la producció de determinats

fenòmens. Que es tracti, a més, d'una creença falsa és una altra qüestió. Però el concepte clau del pensament màgic no és el concepte d'error o ignorància, sinó el concepte de causalitat sobrenatural. Així, podríem formular el paradigma de la creença màgica de la manera següent: existeixen forces invisibles, extraordinàries i misterioses que determinen la producció dels fenòmens de la realitat o, si més no, de determinats fenòmens. Qui pugui dominar aquestes estranyes forces podrà, en conseqüència, controlar la producció d'aquells fenòmens. —

Fragment de «Més enllà de la religió», de Carles Salazar, dins *Antropologia de les creences. Religió, simbolisme, irracionalitat*, Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 371-374